

”וובה, יראה מאלוהים”: בדיחות פוליטיות בפורומים הומוריסטים ברוסיה¹

נרמינה עבדולאייב*

תקציר

ימים לא פשוטים עברה ועוברת רוסיה של פוטין מאז שהוטלו הסנקציות מצד המערב בעת סיפוח חצי האי קרים, שהובילו בין היתר למשבר הכלכלי במדינה. פוליטיקה זה לא צחוק, אך כשהבדיחה המקוונת הינה הבמה שבה ניתן להשמיע ולשמוע, יש לקחת אותה באופן רציני במיוחד כשמדובר באוכלוסייה בוגרת עם דעות מעוצבות למדי, הדואגת לדור ההמשך ולעתיד מדינתם.

במאמר זה אדון על אלו נושאים פוליטיים צוחקים גמלאים בפורומים הומוריסטים ברוסיה, במיוחד כשחופש הביטוי במדינה מפוקח היטב. קורפוס המחקר הינו 100 בדיחות מחמישה פורומים בולטים לגיל הזהב בשפה הרוסית. יש שיטענו שמדובר במעורבות פוליטית פסיבית, מעין ”מחאת הכורסה”, אך הבדיחה המקוונת מוכיחה אחרת. המאמר הנוכחי הינו סנונית ראשונה לדיון בבדיחות פוליטיות בפורומים של גיל הזהב בשפה הרוסית, שלא רק נועדו לבדר את השומעים/הקוראים ולהוציא קיטור, אלא גם להציב מראה לכל הנושאים הפוליטיים הבווערים הקשורים לרוסיה ולמנהיגיה. כי בכל בדיחה יש חלק מן האמת, ובבדיחות פוליטיות בשפה הרוסית פי כמה וכמה.

מילות מפתח: בדיחות פוליטיות, ולדימיר פוטין, רוסיה, הומור מקוון.

מבוא

כידוע משמשת רשת האינטרנט למגוון רחב של מטרות, כגון לימודים, עדכוני חדשות, מילוי שעות פנאי ועוד. השימוש ברשת שכיח בקרב צעירים ומבוגרים, ואף בקרב גמלאים, אשר מספרם באוכלוסייה עולה בהדרגה לאור התארכות תוחלת החיים (Robillard & et al., 2013). בין היתר, הרשת מאפשרת לאנשים להיות מעודכנים ופעילים מבחינה חברתית (דהן ונמרוד, 2014). לפי הקטגוריה ”הפנאי הווירטואלי – כיף ברשת” (Fun on line) (Nimrod, 2010), ההומור הוא חלק בלתי נפרד בחיי האדם, ואינו מנותק מהתרבות ומהחברה. מסיבה זו, בעת הדיון בנושא ”הפנאי הווירטואלי” (e-leisure), יש להתייחס, בין היתר, למאפיינים הבולטים של רשת האינטרנט כגון נגישות, זמינות, מיידיות, אנונימיות, א-סינכרוניות ועוד (Keipi, 2017; Shifman & Blondheim, 2010; Shifman, Levy & Thelwall, 2014).

המאמר הנוכחי מציע לראשונה בחינה של בדיחות פוליטיות שפורסמו בפורומים הומוריסטיים בשפה הרוסית (שמקורם ברוסיה - סיומת ru) בדגש על פורומים המנוהלים על ידי גמלאים. מטרת המחקר היא להבין את מושאי ההומור השכיחים בקרב קבוצת גיל זו. הסיבה לבחירת אוכלוסייה זו נובעת מפאת גילם, מניסיון חייהם וגם ממעורבותם ונטייתם להביע דעה פוליטית – ובאופן כללי על כל הנעשה במדינה – כל זאת באופן פעיל יותר בהשוואה לקבוצות גיל אחרות. דעתם מועברת בעזרת הומור וזאת כדי לא להעביר באופן ישיר ומאיים על השלטון ומנהיגיו. לשם כך, נותחו 100 בדיחות אשר נדלו מחמישה פורומים בולטים.² המאמר בוחן בדיחות

¹ המאמר מבוסס על עבודת מחקר שנעשתה במסגרת קורס של פרופ' גלית נמרוד, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן גוריון.

² מדובר בפורומים פעילים ומן הבולטים ברו.נט.

* ד"ר נרמינה עבדולאייב, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן גוריון בנגב. narmina@post.bgu.ac.il

אשר הופיעו ברשת בין השנים 2011-2015, תקופה משמעותית עבור רוסיה ומנהיגיה. מכאן נגזרת שאלת המחקר: מהם הנושאים הפוליטיים שעליהם נוהגים לצחוק גמלאים בפורומים הומוריסטיים בשפה הרוסית שמקורם ברוסיה, במיוחד בעת משבר כלכלי ופוליטי הפוקד את המדינה.

לפני שאתייחס לניתוח הבדיחות, אדון באופן השימוש של גמלאים ברשת האינטרנט, אתמקד במאפייני ההומור הפוליטי ואבחן את השינוי הבדיחות בשפה הרוסית בעשורים האחרונים.

גמלאים פוסט-סובייטים ברשת האינטרנט ומחוצה לה

החל מהתקופה הפוסט-סובייטית ועד ימינו, גיל הפרישה ברוסיה לא השתנה: נשים יוצאות לגמלאות בגיל 55 וגברים בגיל 60.³ עקב התפרקותה של ברית המועצות, הגמלאים נאלצו להתמודד עם משברים שונים, בהם המעבר מסדר יום טוטליטרי וסוציאליסטי למבנה כלכלי קפיטליסטי וגם שלטון סמכותני, קדמה טכנולוגית והשפעות אידיאולוגיות חברתיות ופוליטיות מערביות, אשר איימו להשפיע על האומה הגדולה והמתפוררת, מאפיינים עידן זה של משבר עבור קבוצות רבות באוכלוסייה. עם התמוטטות ברית המועצות, משפחות רבות החליטו להגר, מסיבות שונות ומגוונות. תהליך ההגירה היווה לרבים אתגרים רבים ומורכבים. מתוך תחושת זרות והפרדה והצורך הטבעי להגן על זהותם, תרבותם ושפתם פנים מול פנים ובאינטרנט (רייכמן, 2008; Aasland, Cook & Prisyazhnyuk, 2017; Bucher, 2016; Khvorostianov, Elias & Nimrod, 2011). נכון לשנת 2016, אחוז הגמלאים ברוסיה (מעל גיל 55) המשתמשים ברשת האינטרנט עומד על 36%.⁴

גמלאים נעזרים ברשת האינטרנט במטרה להתעדכן בחדשות או לחפש מידע, להצטרף לרשתות חברתיות ולפורומים (Khvorostianov, Elias & Nimrod, 2011). בעיקר בולט השימוש בקבוצת גיל זו לשם יצירת קשרי חברות עם בני גילם, מה שתורם לאיכות החיים, לביטחון עצמי ולשלמות (עמיחי – המבורגר, 2013; רגב, 1998; Betts-Adams, Leibbrandt & Moon, 2011). ישנם מחקרים שדנים בגמלאים ובשימושיהם באינטרנט בכלל (נמרוד, 2003; Nimrod, 2009) ושל יוצאי ברית המועצות בפרט (Khvorostianov, Elias & Nimrod, 2011). בנוסף יש מחקרים המתייחסים לגישות שונות של חקר ההומור ברשת (Laineste, 2003; Shifman, 2007; Shifman & Blondheim, 2010; Shifman, Levy & Thelwall, 2014) ולקשר בין ההומור לזקנה באינטרנט ומחוצה לו (ניסנהולץ, 2000; Nimrod, 2010; Nahemow, 1986; Romanov, 2014; Romanov, 2014), ולתרומתו בהתמודדות עם מצוקות פיזיות ונפשיות (Herth, 1993) ועם הזקנה (Lurie & Monahan, 2015), ועם שימוש באינטרנט המחבר בין האנשים וגם מאפשר פרסום יצירות הומור באופן מיידי (Monahan, 2015). אולם למרות תרומתם למחקר, אף אחד מהם אינו מתייחס לבדיחות שהם מפרסמים בפורומים ייעודיים לקבוצת גילם בשפה הרוסית.

³ <http://pensiaexpert.ru/novosti/kakoe-kolichestvo-pensionerov-zafiksirovano-v-rossii-v-2016-godu.html> נדלה בתאריך 29.10.2018. מדובר ב-42.729.000 גמלאים ברוסיה נכון לשנת 2017. מדובר בתמורות משמעותיות בתקנות פנסיה שהצליחו לעורר את התנגדותם בעיקר של הגמלאים.
⁴ http://www.bizhit.ru/index/users_count/0-151 נדלה בתאריך: 19.10.2018.

הומור: מאפיינים ותיאוריות

הבדיחות הינן סיפור קצר מהנה/מצחיק/ציני, המעביר ביקורת/תעמולה נגד, ולפעמים על תכנים ביזאריים ושוברי נורמות. במקרים רבים הן עוסקות בנושאים אקטואליים ועכשוויים. מטרתן לגרום לאנשים לצחוק בקול רם (ברגנסון 1981; מרכוס, 2001; סובר, 2011; Dorson, 1959; 2011), ולשם כך המוען והנמען אמורים להיות בעלי בסיס תרבותי וחברתי זהה (אלכסנדר ונוי, 1993; Oring, 1992).

להלן אתייחס לתיאוריות הבולטות המסבירות את תופעת ההומור בתרבות. מונרו (Monro, 1988) במאמרו ”תיאוריות של הומור” (Theories of Humor) בחן את הגישות הקלאסיות של ההומור לפי שלוש תיאוריות מרכזיות. הראשונה מכונה ”תיאוריית העליונות” (Superiority Theory) לפי תיאוריה זו, השומע מרגיש את עצמו טוב יותר ולא מגוחך ביחס לדמות בבדיחה, על ידי הרגשת עליונות המאפשרת לצחוק, ללעוג ולגחך (אפלטון, 1975; אריסטו, 1977; Martin, 2012; Stefanova, 2007). התיאוריה השנייה מכונה ”תיאוריית השחרור וההקלה” (Relief Theory). זיגמונד פרויד, מחסידי תיאוריה זו, טען כי בסיוע ההומור אדם יכול להשתחרר מתחושותיו השליליות שהצטברו בנפשו. הבדיחה, לפי פרויד, דומה לטיפול נפשי, משחררת רגשות שליליים ובו זמנית מרגיעה, מרפה ומעוררת מצב רוח טוב אצל בני האדם. בנוסף, פרויד גרס כי על מנת להבטיח הצלחה של בדיחות, יש ”לשבור” באופן עקבי את אופק הציפיות של השומע, במטרה להצחיקם ולהביאם לכדי סיפוק (פרויד, 2007).

התיאוריה השלישית מכונה ”תיאוריית אי ההלימה” (Incongruity Theory), שבמרכזה שני רעיונות או תסריטים מתנגשים זה בזה ומנוגדים זה לזה ובכך הם יוצרים סיטואציה מצחיקה. על פי תיאוריה זו הצחוק הינו רגש המתעורר מתפנית בלתי צפויה. בשדה המחקר ישנן תיאוריות נוספות כגון פיזיולוגית, קוגניטיבית ועוד (הירש, 2013; Martin, 1996; Crew-Solomon, 2012; Raskin, 1985; Stefanova, 2007). לתיאוריות אלו אתייחס המשך הדין, במסגרת ניתוח בדיחות נבחרות. להלן אדון בהומור ברשת האינטרנט. בעזרת תיאוריות אלו אנתח בדיחות שיעמדו במרכז המחקר הנוכחי.

הומור ברשת האינטרנט

כיום בפורומים הומוריסטים ברשת האינטרנט, הגולש-כותב יכול להעביר בעזרת המקלדת (תוך שימוש בסימנים גרפיים למשל), את בדיחתו כדי שהנמען יקרא ויבין אותה (Devillart & Wanievski, 2012). בעת העלאת תכנים ברשת האינטרנט נוצרות מערכות שונות של קשרים בין גולשים, המבוססות על אינטראקטיביות, א-סינכרוניות ושימוש באנונימיות. עקרונות מסוג זה פורצים את גבולות הביטוי העצמי (מבלי להתייחס ולחשוף פרטים אישיים כגון דת, גיל, מין וגזע) והופכים את ”כיכר העיר” הווירטואלית למגוונת ולפתוחה, אך עם זאת גם למסוכנת, זאת בשל טרולים ומתחזים (Nissenbaum, 1999; Preece, 2000; Schwabach, 2006).

רדצ'ינקו (Радченко) מיינה את הבדיחות למספר קטגוריות עיקריות – הקטגוריה הרלוונטית ביותר למחקר הנוכחי – פולקלורזיציה. יצירות פולקלוריסטיות באינטרנט נמצאות ברשת כמו כל טקסט דיגיטאלי אחר, ומתעצבות בהתאם למאפייני הטכנולוגיה החדשה הכוללת תהליך של איבוד זכויות יוצרים. טקסט שזוכה לפופולאריות ברשת אולי ”מאבד” את כותבו ומבטל את זכויות יוצרו על היצירה אך ממשיך ”לחיות” ברשת האינטרנט ועובר מאתר לאתר, והופך

לחלק מתרבות הפולקלור באינטרנט (Padchenko, 2009). כלומר הבדיחות, במקרה זה, "עוברות" מאתר לאתר על ידי "העתק – הדבק" מבלי לתת ואף לדעת למי שייך הקרדיט (Grigorjeva, 2008). ניתוח יצירות פולקלוריסטיות הינו נושא הנחקר בדיסציפלינות שונות, וחוקרים רבים מציעים מונחים לתופעה כגון "גלישה היגודית" (narration surfing) כמו גם שיטות לחקור אותה (עבדולאייב, 2018).

מאפייני הומור פוליטי רוסי בכלל וברשת האינטרנט בפרט

במחקרו Driessen (2004) ציין שישה נושאים שלרוב מתבדחים עליהם: מין, מגדר, אתניות, פוליטיקה, דת וגיל. נהוג לחלק נושאים אלו לשתי קטגוריות: "אוריינטציה מקומית" (תלוית מקום, חברה או תרבות) ו"אוריינטציה גלובלית" (הנוגעת לנושאים גלובליים כגון מין וגיל). יתרה מזו, הומור יכול לשמש מפתח להבנת תהליכים חברתיים ותהליכים תרבותיים. ניכרת עלייה של הומור פוליטי סמוך לבחירות או/ו לאירועים פוליטיים (מתחים פוליטיים בין מדינות). במקרים רבים הבדיחות משמשות מעין שחרור רסן כנגד השלטון הטוטליטרי, ואמצעי התנגדות כנגד השלטון (Naghdipour, 2014; Shifman, 2007).

במקרים רבים בדיחות פוליטיות חושפות את עמדותיהם של האזרחים ומשמשות לכלי מאבק, לביקורת ולהתנגדות כנגד השליט והשלטון, כמעין מחאה פוליטית (Naghdipour, 2014). בדיחות פוליטיות ברוסיה הינו נושא מחקר חדש למדי, מאחר שלא נאספו ולא נחקרו בדיחות פוליטיות בברית המועצות, מגמה שהחלה להשתנות רק לאחר פירוקה. יש הרואים בבדיחות את שיקוף ההיסטוריה של ברית המועצות, בדגש על מהפכות, מלחמות, מהומות ורעב שגרמו שינויים בחברה ובפולקלור (Miller, 1980; Arxipova и Неклюдов, 2010).

בשנות השלושים של המאה העשרים, הממשל הסובייטי החליט ליצור פולקלור מ"דף ריק", במטרה להפכו ל"קול העם". על יצירת הפולקלור, הנוצרת באופן מלאכותי, להיות כפופה לשלטון וגם להלל אותו. האידיאולוגיה שעמדה מאחורי רעיון זה הייתה לאחד את כל הנושאים הספרותיים, התרבותיים והפוליטיים תחת מטריה אידיאולוגית של הקומוניזם הסובייטי ולאדר את סטלין ואת לנין (Miller, 1980; Oinas, 1975; Arxipova и Неклюдов, 2010; Мельниченко, 2014).

אלקסוויבסקי (Алексеевский, 2010) ציין שבתקופה הסובייטית הבדיחות הפוליטיות, אשר זכו לכינוי "בדיחות הלחש", סופרו במעגלי חברים, בסתר מעיני השלטון הטוטליטרי. Briker (2007) חקר בדיחות נפוצות בברית המועצות בשנות ה-1930. בדיחות אלו שיקפו התנגדות לממשל הסובייטי בכלל ולסטלין בפרט. השלטון הסובייטי נלחם באופן מתמיד ואף נוקשה בבדיחות ובשמועות שהופצו על השלטון או על מנהיגיו. לעוברים על החוק ציפה עונש: כליאה, הגליה, עבודות שירות ועוד.

ההופעה "הפומבית" (פרסום בתקשורת הכתובה ובתקשורת האלקטרונית) והלא מגויסת על ידי השלטון, של הבדיחות הפוליטיות התחילה בתקופת "הפרסטרויקה" (באותה תקופה נחלשה הצנזורה השלטונית). באמצע שנות ה-1990, הבדיחה הפוליטית עברה לרשת האינטרנט, תחילה

לאתרים סטטיים⁵ ובתחילת שנות ה-2000 גם לאתרים דינמיים שאפשרו לגולשים להעלות בדיחות, לשתף חברים ולהגיב. גם לאנונימיות יש תרומה משמעותית, מאחר ואפשרה פעילות חופשית למדי של גולשים, מבלי שיחששו להביע את דעתם, גם אם מדובר בבדיחה פוליטית (Mельниченко, 2014).

מאחר שראשי ממשלות ומנהיגים פוליטיים הינם דמויות פופולאריות בבדיחות פוליטיות בשפה הרוסית, עולות מספר תבניות לפיהן ניתן לאפיין את אותם אישים: לנין לדוגמא הוא אדם נמוך קומה ומגמגם אשר נהג להחזיק את ידו מתחת לחזהו. דמותו של סטלין מיוצגת באופן שונה בשתי התקופות: לפני מלחמת העולם השנייה ואחריה. לפני המלחמה הוא הוצג בתור אדם אכזרי וכדמות שלילית מאוד, בעוד שאחרי המלחמה הוא הוצג כנוקשה אך גם כעושה צדק. עוד זכה סטלין להשוואה עם פיטר הראשון (הגדול) (Sheygal-Placzek, 2009). במאמרו דן (Kozintsev, 2009) בבדיחות על סטלין שהופיעו באוספי בדיחות שראו אור בשנות ה-2000. בבדיחות יש חלק מן האמת וחלק מן הבדיה, כשהסוף (פתרון הבעיה שהוצגה) – מפתיע. נאמנות האזרחים כלפי השלטון וכלפי סטלין הינה אחת התופעות המרכזיות להן הוקדשה להם תשומת לב בשדה המחקר. גם פוטיין מוצג בתור מנהיג קשוח אך גם כאדם אשר תמיד מקבל החלטות נכונות. ישנן גם דמויות שלא חיו באותו פרק זמן יכולות להופיע בבדיחות כיריבים או כממשיכים את אותה הפוליטיקה כמו למשל סטלין ופוטיין, כשהאחרון זוכה להשוואה עם הראשון. לעומת דמותו של פוטיין, דמותו של מדבדב טרם עוצבה סופית בבדיחות בשפה הרוסית (Sheygal-Placzek, 2009). קיימות תבניות של בדיחות שנשארות בשיח התרבותי-חברתי לאורך התקופות, רק עם שינוי של שמות גיבורי הבדיחה, למשל הצבת השם של פוטיין במקום זה של סטלין (Mельниченко, 2014).

הבדיחה הפוליטית הינה חלק מהשיח הפוליטי היומיומי, ופעמים רבות היא נוצרת (”מגיבה במהירות”) בעקבות אירועים או שינויים פוליטיים. מנהיגי המדינות ”זוכים” לבדיחות רבות. ברוסיה לדוגמא, הפך הנשיא ולדימיר פוטיין עם השנים לגיבור קבע בבדיחות פוליטיות בשפה הרוסית. למשל Arkhipova (2012) אספה ומיינה בדיחות על פוטיין שפורסמו בתקשורת בין 2000 עד 2011. היא מצאה בסך הכל 195 בדיחות (רובן מתוך רשת האינטרנט), כשעיקר הבדיחות קשורות לפוטיין ולמערכת הבחירות שנערכה בשנת 2011. בדיחות אחרות עסקו בנושאים כגון: פוטיין כמרגל; פוטיין כמנהיג טוטליטרי; פוטיין ואסונות של רוסים; פוטיין וה-9/11; פוטיין ושליטים אחרים ועוד. המחקר סיווג את הבדיחות לקטגוריות פוליטיות העוסקות בפוטיין בלבד, והשוותה כמה מהן עם כתבות שפורסמו בעיתונות.

גם Sheygal-Placzek (2009) התמקדה בבדיחות על פוטיין, והדגישה כי האליטה המשכילה אחראית על חיבור הבדיחות הפוליטיות (שהינן חלק מפולקלור אורבני), מאחר שמדובר בשכבה בורגנית ומשכילה שיכולה לנתח ולהצפין את הרמזים המופיעים בבדיחות מסוג זה. כמו למשל התנגדות להתנהלות מערכת הבחירות אשר התקיימה בשנת 2008. בעת צנזורה ממשלתית וסתימת פיות, הבדיחה הפוליטית מאפשרת להביע את חוסר שביעות רצון האזרחים. ישנן בדיחות פוליטיות הלועגות לפוטיין ורפורמות שהציע לשיפור ושיקום מצבה של רוסיה. עוד בולט הלעג לרצונו להציג את רוסיה כמדינה דמוקרטית.

⁵ סטטיים' שבהם אין פעילות רחבת היקף של הגולשים אלא מדובר באתרים של מידע וספרים שהועלו לרשת בפורמט דיגיטלי, ו'דינמיים' קרי אתרים ופורומים שכל הזמן מתחדשים, ויש בהם התערבות גולשים כמו כתיבת ציורות, תגובות ודיונים. (עבדולאייב, 2018 : 138).

המחקרים שהוצגו לעיל אינם מתייחסים לפורומים גמלאים ולמשמעות המסתתרת מאחורי הבדיחה. מאחר שהמחקר הנוכחי מתמקד בפורומים דינמיים (שהפרסום בהם אקטיבי), והבדיחות הפוליטיות מתעדכנות לאור האירועים הפוליטיים (מקומיים וגלובליים), שמו של פוטיין ושם של מנהיגים אחרים עלו לכותרות בעקבות המשבר באוקראינה (מ 2014 ואילך) סיפוח חצי האי קרים, סנקציות של מספר מדינות מערב וארצות הברית נגד רוסיה ועוד.

מתודולוגיה

במסגרת מחקר זה נבחנו 100 בדיחות פוליטיות אשר נלקחו מפורומים הומוריסטים של גמלאים בשפה הרוסית. פורומים אלו הינם מרוסיה, כאשר קהל היעד שלהם הינם פנסיונרים: www.age60.ru; www.pensionary.ru; www.pokolenie-x.com; <http://www.pencioner.ru>; <http://moi-goda.ru/humor>; מדובר בפורומים הגדולים, הבולטים והפעילים ברשת האינטרנט בשפה הרוסית. ברשת האינטרנט בשפה הרוסית ניתן למצוא פורומים הומוריסטים שונים, אך לא כולם מוגדרים בתור פורומים של פנסיונרים. הפורומים העומדים במרכז המחקר הנוכחי בולטים בזכות היותם מזוהים עם אוכלוסיית גיל הזהב. לרוב מוצא המשתמשים הוא מרוסיה או מברית המועצות לשעבר. אולם יש משתמשים דוברי השפה גם ממדינות שאליהן היגרו אזרחי המדינה לאחר התפרקותה ובהן: ישראל, גרמניה, קנדה, ארצות הברית ועוד.

שיטת הדגימה: דגימת הבדיחות בפורומים נעשתה לאחר חתימת הסכם הפסקת אש (המסיים את המשבר באזור לפחות מבחינה צבאית) במזרח אוקראינה, בנוכחות ראשי הממשלות של רוסיה, של אוקראינה, של צרפת ושל גרמניה (12 בפברואר 2015). ההסכם מוכר בכינוי "הסכמי מינסק 2" (Second Minsk Agreements). מדובר בהסכם חשוב הנועד להרגעת האזור לאחר פעולות צבאיות אשר גבו קורבנות משני הצדדים. כלומר מתאריך חתימת ההסכם, דגמתי אחורנית, כשמכל פורום נדגמו 20 הבדיחות הפוליטיות האחרונות שפורסמו בו כיוון שבדיחות פוליטיות לא מתפרסמות באופן סדיר וקבוע. תרומתה של דגימה זו שלא מתמקדת באירוע מסוים או בשנה מסוימת אלא בזרימה טבעית של אותו הפורום, כשמספר זהה של בדיחות נדגמו בכל פורום. הניתוח יתבצע בשיטה איכותנית – ניתוח תוכן של בדיחות ובארגון התמטי (Thematic Organization) (Deniz & Lincoln, 2000). ניתוח זה מאפשר לאתר ולחלק את הנושאים הבולטים והחוזרים על עצמם בבדיחות.

ממצאים

חלק זה כולל בתוכו שתי קטגוריות עיקריות. הראשונה מכונה "בין מנהיגים ובין מדינות: תמות מרכזיות", כשבמרכז עומדת רוסיה מול השאר (הדגש על אוקראינה וארצות הברית), ומנהיגים מההווה ומהעבר. השנייה מכונה, "בין 2011 לבין 2015: הומור בראי התקופה". קטגוריה זו, בוחנת את השנים המשמעותיות עבור רוסיה ועיצובה העתידי, הן ברובד הפנים-חברתי והן ברובד הבינלאומי.

בין מנהיגים ובין מדינות – תמות מרכזיות בבדיחות

פרק זה יעסוק בתמות העיקריות שעלו בבדיחות, שאותן ניתן לחלק לשני נושאים עיקריים: מנהיגים ומדינות. המנהיגים המוזכרים בבדיחות הם בעיקר מהתקופה הפוסט-סובייטית (פוטין, מדבדב, אובמה, מרקל ועוד), אולם ישנם מספר אזכורים של המנהיגים מהתקופה הסובייטית כגון לנין וסטלין – שהאחרון מופיע בעיקר בזיקה לפוטין. המדינות מוזכרות על ידי פשוטי העם והשימוש בשם המדינה כישות עצמאית – המציגה את העם, המנהיג וכדומה.

מנהיגים

בבדיחות שהועלו לפורומים של גמלאים בשפה הרוסית ניתן למצוא התייחסות מעטה למנהיגי התקופה הסובייטית ומנגד התייחסות מרובה למנהיגים עכשוויים. עיקר המנהיגים שמוזכרים מהתקופה הסובייטית הם לנין וסטלין (לרוב עם פוטין, שרבים רואים בין שניהם קווי דמיון רבים). לנין (1870-1924) היה היוזם ו"המוח" מאחורי המהפכה הבולשביקית (1917) שהביאה לסיום שלטונם של הצארים. "מה לפי תפיסתו של לנין היה צריך ראשית לכבוש?" – "עמודי הטלפון". הטלפון היה אמצעי תקשורת מהיר להעברת מידע. נוסף על הטלפון, לנין פקד לכבוש את הטלגרף ואת תחנות הרכבת (Solnick, 1991). בדיחה נוספת מציינת כך: "במה שונה לנין מאנשים אחרים? – הוא לא שתה ולא עישן". בבדיחה, לנין הובדל לטובה מכלל האנשים, מכיוון שהוא מוצג כאדם השומר על אורח חיים בריא בדומה, כפי שמסתבר, לפוטין. דמותו של לנין מוצגת אם כן בניגוד לתופעת השתייה ברוסיה הידועה כבעיה הנמשכת עשרות שנים, החל מתקופת הצאריזם ועד היום. הבעיה ממשיכה להתקיים גם ברוסיה הקפיטליסטית, בה הגבלת השתייה אינה עוד בידיים הבלעדיות של השלטון אלא בידי תאגידים שמפיצים את סחורתם גם לאור האיסורים האחרונים שנועדו לצמצם את שתיית אלכוהול (Levine, Nebelkopf & Wright, 1996).

לנין היה המנהיג הסובייטי הראשון, אשר נחשב למהפכן וליוזם המהפכה הבולשביקית. הוא זה אשר סיים את התקופה הצארית והתחיל תקופה חדשה בברית המועצות. הוא נחרט בזיכרון הקולקטיבי בתור מנהיג כריזמטי, כותב ונואם מבריק שראה את עצמו מנהיג האליטה האינטלקטואלית, ופחות בתור המבצע. תפקיד המבצע ועוד ביד קשה שייך לסטלין (1924-1953) שבתקופתו היו טיהורים רבים, מתנגדי שלטון נשלחו למחנות עבודה, לכלא או נרצחו באכזריות. אחרי מלחמת העולם השנייה, העם עמד מאחורי מנהיגו, תמך בו ושמח בניצחונו. "תקופת הפשרה", תחת שלטונו של ניקיטה חרושצ'וב, שבה נראה כי הודקו ולו במעט היחסים עם אירופה בכלל ועם אזרחי ברית המועצות בפרט, במקביל להתחזקות הצנזורה ואיסורים שונים.

ישנן בדיחות שבהן פוטין פונה לצאר פיטר הגדול ולסטלין (ששניהם מזוהים כמנהיגים עריצים, אולם בנרטיב הרוסי כפורץ דרך אשר אחראי על פתיחת "החלון לאירופה") וגם בדיחות שבהן נראית השוואה בין פוטין לסטלין: "ולדימיר פוטין, אתה בעד סטלין?". פוטין בתשובה 'לא, אני במקומו'. עוד מופיעות בדיחות ברוח התקופה של האחרון: "קול קורא לבדיחה פוליטית הטובה ביותר: פרס למנצח – הכנה חנימית של מסמך האוסר על היציאה". כלומר מי שמספר בדיחה פוליטית ייאסר וכבר לא יוכל לצאת מן הארץ. ישנן גם בדיחות ששני המנהיגים, מהעבר ומהווה, מנהלים ביניהם שיחה על האפשרויות העומדות בפני המדינה בנושא שמירה על הסטטוס קוו. למשל "פעם פוטין אירח את סטלין בקרמלין וביקש את הצעתו כיצד לשלוט טוב יותר במדינה. סטלין בתשובה: 'ראשית תהרוג או תכלא את כל הדמוקרטים, ושנית: תצבע את הקרמלין בכחול'."

פוטיין בתשובה: 'ולמה לצבוע את קרמלין בכחול?!'. סטלין השיב: 'ידעתי שלא תשאל על הדבר הראשון'.

ישנה גם בדיחה ש"מעבירה" את פוטיין מהתקופה הסובייטית לתקופה הפוסט-סובייטית: "שנות ה-1970. שיעור גיאוגרפיה. המורה מריה איונובה: 'ובוצ'קה, תגיד לי, איפה ממוקמת קרים?'; 'ברוסיה!'; השיב. המורה בתשובה: 'לא נכון וובוצ'קה!'. קרים נמצאת על שטח של אוקראינה! תשב, ציון שתיים! [דהיינו – נכשל – הוספה שלי נ.ע.]; 'ובוצ'קה השיב: 'זאת את טועה, מריה איונובה! ובעוד חמישים שנים אני אוכיח לך זאת!'. בבדיחה וובוצ'קה מוצג כוולדימיר פוטיין בילדותו (מדובר בקיצור של שם פרטי). אולם ישנו כאן קשר לדמות פולקלוריסטית אורבנית של ברית המועצות – וובוצ'קה – ילד בגילאי בית הספר שלא חושש להגיד את האמת ואת דעתו באופן ישיר וגם להתעסק בנושאי טאבו (כגון מין, ניבולי פה ועוד). בשל דמותו של וובוצ'קה, רבים ראו בו נכדו של לנין או את לנין עצמו שגם שמו הפרטי היה ולדימיר.

מנהיגים שמופיעים בבדיחות מהתקופה הפוסט-סובייטית הינם פוטיין ומדבדב. ולדימיר פוטיין (יליד 1952), כיהן כראש הממשלה בשנת 1999 ובין השנים 2008-2012, וכנשיא החל את כהונתו בשנת 1999 ועד 2008 ובהמשך משנת 2012 ואילך. דמיטרי מדבדב (יליד 1965) כיהן כנשיא רוסיה בין השנים 2008-2012 וכראש הממשלה החל משנת 2012. בהשוואה בין שני המנהיגים, פוטיין נתפס כמנהיג כריזמטי ונוקשה יותר. בין שניהם התקיימה רוטציה, פעם הראשון כיהן כראש הממשלה והשני בתור נשיא, ופעם אחרת (דהיינו בתום קדנציה) להפך. כך עולה הקשר ביניהם בבדיחה: "אחרי שיכרון באחד בינואר מתעוררים פוטיין ומדבדב. פוטיין: 'אתה זוכר מי מאיתנו ראש הממשלה ומי מאיתנו הנשיא?'. מדבדב: 'מה זה משנה. שאני אהיה ראש הממשלה'. פוטיין בתשובה: 'אז אתה המבצע שדואג לעמו, לך אחר בירה'. פוטיין מוצג כתחמן שבכל דרך ובכל מקרה מקדם את מטרותיו – גם מזה שמדבדב החליט שהוא ישמש כראש הממשלה, והוא זה שאמור "לשרת" את עמו ולכן צריך להביא בירה. אחד בינואר, פתיחת שנה חדשה, נחשב ליום חשוב ברוסיה שמתחיל שבועיים של חגיגות, אך גם נחשב ל"יום החמרמורת" אחרי חגיגות ה"נובי גוד". מסיבה זו מנהיגי רוסיה יכולים כביכול להרשות לעצמם להשתחרר ולשתות לשוכרה.

בבדיחות רבות ניתן לזהות את תיאוריית אי ההלימה במיוחד בבדיחות שבהם נוהגים ללגלג על מדבדב על כך שהוא חובב טכנולוגיה ורשתות חברתיות באינטרנט כגון טוויטר: "ראש הממשלה של רוסיה, דמיטרי מדבדב לא הצליח להיכנס למשרד האישי שלו. הוא שכח את סיסמתו", או בבדיחה: "הבית הלבן. בוקר. למשרדו של הנשיא נכנס שר הביטחון של ארצות הברית ואומר: 'כבוד הנשיא, יש בפי שתי חדשות: האחת טובה והשנייה לא טובה'. הנשיא: 'טוב תתחיל עם הלא טובה'. שר הביטחון: 'אלסקה הצטרפה לרוסיה'. הנשיא: 'וטובה????!!!!'. שר הביטחון: 'הצלחנו לחסום את מדבדב בטוויטר'.⁶ הבדיחה מלגלת על האמריקאים ועל כך שהדבר היחיד שהם יכולים לחסום הוא חשבון הטוויטר הווירטואלי של מדבדב, אך הם אינם מסוגלים לעשות דבר בפועל כנגד פוטיין בפרט וכנגד רוסיה בכלל. הבדיחה מבקשת לחשוף את האמריקאים כעם העוסק בזוטות; אין הם יכולים להביס ולהזיק לפוטיין כי ידו על העליונה, ולא מבחינת האינטרנט ורשתות החברתיות – שבהם חזקים האמריקאים, אלא מבחינה צבאית – מעשית ויישומית. לעניין אלסקה אתייחס בהרחבה בהמשך.

⁶טוויטר (Twitter) רשת חברתית המאפשרת לציין (לכתוב הודעה) עד 140 תווים בלבד. טוויטר פופולארי הן בקרב ידוענים והן בקרב אנשים מן השורה. להרחבה ראו: Alexander, 2013; Usher, 2015.

בניגוד למדבדב, פוטין לא פעם הוכתר כאחד המנהיגים החזקים והבולטים בעולם בכלל. בבדיחה הבאה הוא מוצג כערמומי מכולם: ”אחרי המוות מגיעים לשטן: סאדם, בוש ופוטין. השטן: 'האמת לפי התקנון אם מישהו מכס ילמד אותי איך להתאכזר לבני תמותה אני חייב לשחרר אותו לגן עדן'. סאדם ניגש ראשון: 'נשק כימי ניסית?'. השטן: 'כן ניסית'. בוש ניגש שני: 'ולהפוך מדינה שלמה לכה שטוח ניסית?'. השטן: 'כן ניסית'. לבסוף ניגש פוטין וביקש לומר את דבריו באוזנו של השטן. השטן התכופף אליו ופוטין לחש לו לאוזן. אצל השטן זו הפרצוף, נפלה הלסת והעיניים עלו למצח, ולבסוף אמר: 'וובה, יראה מאלוהים!!!'”.

פוטין מוצג כבלתי מנוצח ואכזרי שלא מפחד מאף אחד (גם לא מכוח עליון) ואף יכול לראות את עצמו בתפקידו כפי שמעידה הבדיחה הבאה: ”בפגישה של מדינות G-8, אמרה אנגלה מרקל במטרה לעצבן את פוטין: 'חלמתי היום שמינו אותי לנשיאת כל העולם!'. אובמה הצטרף אליה ואמר 'ואני חלמתי שאותי מינו לנשיא כל האנושות!'. פוטין באיטיות סיים ללגום מכוס הקפה שלו ואמר בשלווה: 'ואני חלמתי שלא אישרתי אף מינוי...'. עצם השימוש ב"חלום" ולא במציאות – כאשר פוטין משתף פעולה עם מרקל (קנצלרית גרמניה) ועם אובמה (נשיא ארצות הברית) וממשיך בסיפור ה"חלום" בו הוא מתעלה מעליהם, ומשמש בתפקיד האלוהים – שלא מינה אותם לאף תפקיד. הבדיחה מראה אם כן את העליונות של פוטין ביחס למנהיגים אחרים.

לאורך ההיסטוריה, היחסים בין רוסיה לארצות הברית ידעו עליות ומורדות. בתקופה הסובייטית שוררה בין שתי המדינות המלחמה הקרה. בעת כהונתו של אובמה וכהונתו של פוטין ניתן לזהות יחסים מתוחים בין שתי המדינות, במיוחד עקב המשבר באוקראינה וסיפוח חצי האי קרים לרוסיה. אז התחילו להישמע קולות בנושא בעלות על אלסקה (שאותה רכשה ארצות הברית מרוסיה הצארית במאה ה-19). אציין שהרוסים טוענים שמסמך הרכישה לא נמצא ולכן הם מוכנים לדרוש מארצות הברית את השטח שמגיע להם (Naske & Slotnick, 1994). אולם אוסיף כי בשל היעדר מסמך, טענה זו נתפסת על ידי רבים בתור אגדה אורבנית. כמו בבדיחה: ”פעם התאספו רוסים עם אוקראינים להילחם על קרים. התיישבו, שתו, אכלו שומן חזיר מעושן, חשבו והחליטו ביחד לקחת את אלסקה מארצות הברית!”. בבדיחה זו ישנו שיתוף פעולה בין רוסים לאוקראינים לאחר שסעדו יחדיו – מה שהפך אותם לחברים למטרה – לקחת את אלסקה מארצות הברית.

בדיחה נוספת בהשתתפותם של פוטין ושל אובמה, שמתחילה בשיתוף פעולה אך ממשיכה במזימה: ”אובמה ופוטין החליטו על נשק גרעיני. כל הראשים פוצו בחלל. כעבור שבוע מצלצלים לקרמלין: 'הלו וובה, נשאר לי כאן שבע רקטות, כך שרוסיה עכשיו מושבה של ארצות הברית'. פוטין התחיל לחשוב. פתאום נכנס שר ההגנה 'ולדימיר ולדימירוביץ, אסון! ליד סרטוב, רב סרן שיכור אחד שכח לפרק קרוב לארבעים ראשים, ומה עכשיו?'. פוטין: 'ראשית לא רב סרן אלא סגן אלוף, ושנית כשרוסיה שותה – היא בלתי מנוצחת!'”.

בדיחה אחרת מערבבת בין שני הנושאים – נשק גרעיני ושכרות: ”מארצות הברית לרוסיה טסה פצצה גרעינית - בתשובה טסה לעברה פצצה גרעינית מרוסיה... נפגשו... הפצצה הרוסית שכנעה את השנייה להרים כוסית לחיי המפגש, ועוד כוסית על הניצחון, וכוסית נוספת על השלום העולמי... הפצצה האמריקאית לבסוף אמרה לה: 'שיט! אני שיכורה לגמרי... לא אצליח להגיע למטרת...'. הפצצה הרוסית חיבקה אותה בחיבוק חברי ואמרה 'בואי, אלווה אותך הביתה!'. בבדיחה זו הרקטה הרוסית מתנהגת בחוכמה: היא השקתה עד שכרות את הפצצה האמריקאית והחזירה

אותה למדינתה להתפוצץ. השכרות מוצגת כאן בתור אסטרטגיה ופעולה של תחמנות. כמות האלכוהול שיכולה "להפיל" את הפצצה האמריקאית לא יכולה "להפיל" את הפצצה הרוסית.

פוטין ואוליגרכים

אחד הדברים הראשונים שעשה פוטין בעת עלייתו לשלטון היה להילחם נגד חברות פרטיות, שהיו פעם תחת חסות השלטון, בתקופת האוליגרכים. המונח "אוליגרכיה" מציין "שלטון המעטים על הרבים, שלטון בידי קבוצה קטנה של אנשים בעלי מכנה משותף משפחתי, צבאי, כספי וכדומה. מדובר בשלטון שהוא ביסודו אבסולוטי, כיוון שאינו תלוי בשלטון" (גורביץ, 2012: 74). גורביץ ממשיך וטוען כי "הקבוצה האוליגרכית היא השולטת האמתית בכל דמוקרטיה. המונח 'אוליגרך' מאחד בתוכו גם הון וגם שלטון וכוח" (שם). ניצניה של הופעת האוליגרכים החלה בשלהי התקופה הסובייטית והתעצמה אחרי התפרקותה של ברית המועצות. התעשרותם המהירה של האוליגרכים סימנה באופן מובהק את המעבר בין הסוציאליזם הסובייטי לקפיטליזם הפוסט-סובייטי. במרוצת השנים אוליגרכים רבים, שעסקו בעסקאות לא כשרות, עזבו את גבולות רוסיה (הופמן, 2005).

אחת הבדיחות הפופולאריות בנושא שהופיעו במספר פורומים של גמלאים בשפה הרוסית הינה: "האוליגרך האחרון הגיע לפוטין ואמר: 'ולדימיר ולדימרוביץ', את המפעל החזרתי לשלטון, את הבית מחוץ לעיר נתתי לטובת גן ילדים, שילמתי את המיסים שלי ושל כל משפחתי. מבקש אישור לעזוב את המדינה'. פוטין בתשובה: 'כמו שאומר המנהג הרוסי הוותיק – אולי תשב לדרך?!'. על פי המסורת הרוסית עתיקת יומין, לפני יציאה לדרך ארוכה (כגון טיול מחוץ לעיר, נסיעה לחו"ל ועוד) רגע לפני שיוצאים מהבית מתיישבים למספר דקות ורק אז יוצאים. מנהג עממי זה מבוסס על אמונה בקיומם של רוחות הבית. על מנת לא להכעיס את הרוחות וליצור בקרבן בלבול, בני הבית היו מתיישבים לשם יצירת הרושם כי הם לא עוזבים, ואז הם היו קמים ויוצאים. המנהג איבד עם הזמן את ההסבר – לסיבת הישיבה לפני היציאה לדרך ונשאר רק המנהג. בבדיחה זו קיימת דו משמעות: מחד גיסא, פוטין משתמש במנהג הישיבה העתיק לפני שיצא לחו"ל; מאידך, ניתן לפרש את המילה "לשבת" במונחים של ישיבה בכלא, לשם שלח פוטין את האוליגרכים שלא הצליחו לצאת בזמן מרוסיה. כלומר עיקרון המשמעות הכפולה בסוף הבדיחה הינו הגורם לצחוק ובו זמנית מעביר ביקורת על מדיניות של פוטין כלפי האוליגרכים (שלא אהודים במיוחד בקרב העם הפשוט).

פוטין ופשוטי העם

בשנים שפוטין משמש כראש ממשלה, בעבר ובהווה, הוא נוטה לארגן פורום בשידור חי בו הוא עונה על שאלות הקהל. השאלות נשלחו בשלב מוקדם יותר באמצעות רשת האינטרנט או באמצעות מסרון. למשל: "פוטין משיב לשאלות ברשת האינטרנט און-ליין. אחת השאלות: 'לא מסוכן בשבילך, וובה, להשיב על שאלות אנונימיות באינטרנט?!'. 'פוטין בתשובה: 'למה אנונימיות, איוונושקה, כלומר איוון סרגייביץ וסילביץ שגר ברחוב איוונובסקי, בית 13 דירה 2. לא, לא מסוכן"'. כאן עולה סוגיית האנונימיות ברשת האינטרנט. הרי השאלה נשאלה מגולש אנונימי, אך לא בשביל פוטין – היודע בוודאות את הפרטים האישיים של הגולש. הבדיחה מתייחסת לסוגיית הדמוקרטיה וחופש המילה ברוסיה, ארץ בה קיים מעקב צמוד אחרי משתמשי הרשת. משתמשים המפרסמים תוכן בעל אופי אופוזיציוני ומסיט כפי הנשיא או ראש הממשלה עלולים להיפטר.

פוטיין נוהג להזמין לקרמלין מדענים או ספורטאים שזכו במדליות, ולהודות להם על תרומתם. לפעמים מתארחים אצלו גם אורחים שונים כמו בבדיחה: "פוטיין החליט להכיר מקרוב את כותב הבדיחות המפורסם של רוסיה והזמין אותו לקרמלין. כותב הגיע והתפלא מיפיו של המשרד. 'איזה יופי, איזה עיצוב!'. פוטיין: 'עוד מעט אצל כל רוסי יהיה כך!'. כותב הבדיחות השיב 'אחד מהשניים: או שאתה תספר בדיחות או שאני!'. חשוב להדגיש שבתקופה הסובייטית היה מצוד אחר מספרי הבדיחות. בתקופת סטלין רבים נכלאו בכלא, נשלחו לעבודות שירות וכדומה. בבדיחה זו פוטיין בעצמו הזמין את מספר הבדיחות וסיפר לו על תוכניותיו לעתיד, הגורמים לצחוק אצל מספר הבדיחות "או שאני מספר בדיחות או שאתה".

מדינות

בחלק זה הזכרנו בעיקר את רוסיה, אוקראינה וארצות הברית. בדיחות רבות מתייחסות למתרחש בין רוסיה לאוקראינה כמו בבדיחה: "'מונה! מה עם אוקראינה?"; 'היא נלחמת עם רוסיה!!!' – אבדות בצד האוקראיני – מסוק אחד ונשיא אחד ויותר משני מיליון שבויים!!!'; 'ומה עם רוסיה?' שאל הראשון. השני השיב: 'היא למלחמה לא הגיעה!!!'. ישנו כאן אזכור של מדינות הנלחמות או לא נלחמות זו בזו. אין כאן ציון של מנהיגים או צבאות – אלא תיאור המאבק של מדינה נגד מדינה. כלומר אוקראינה נלחמת בעצמה ללא שום קשר לרוסיה – שלמלחמה לא הגיעה. עמדה זו עולה בקנה אחד עם העמדה הרוסית הרשמית שלה אין כל קשר למתרחש באוקראינה.

בבדיחות ניתן לראות את האופן החיובי בו מוצג פוטיין, המבקש עזור לאוקראינה אך היא מתנגדת לכך, כמו בבדיחה הבאה: "משחק 'גלגל המזל'". פוטיין לאוקראינה: 'הוגרל לך פרס, והיום הפרסים בחסות האיחוד האירופאי'. אוקראינה: 'אני בוחרת בפרס!'. פוטיין: 'אני מציע לא לפתוח את הפרס. אתן לך הנחה על גז'. אוקראינה: 'אני לוקחת את הפרס!'. פוטיין: 'חוץ מהנחה על גז, אתן הנחה גם על כניסת סחורה של אוקראינה לרוסיה ולמדינות שהיו חלק מברית המועצות'. אוקראינה: 'פרס!!!'. פוטיין בתשובה: 'כרצונך, ומוציא מהארגז חפיסת עוגיות'. בבדיחה בולט המסר לפיו הטבות מהאיחוד האירופאי הן לא כדאיות. רק רוסיה יכולה להציע לאוקראינה דברים הכרחיים ונחוצים (כגון גז ומסחר) – דברים שהוצעו לה גם במציאות (Tsygankov, 2015) אך אוקראינה החליטה לפנות לאיחוד האירופאי ועל פי הראייה הרוסית רק הפסידה מכך.

פוטיין ואוקראינה כישות משחקים ב"גלגל המזל", שהינה תוכנית אהובה ואהודה ברוסיה וברית המועצות לשעבר כבר 25 שנים. התוכנית התחילה את שידוריה בשנות התשעים של המאה שעברה והיא משודרת עד היום. בשנה הראשונה המנחה היה ולדיסלאב ליסטייב המנחה ומאז המנחה הוא לאוניד יקובוביץ. בבדיחה פוטיין, מנחה התוכנית, מציע פרס לאוקראינה. הוא מציע הקלות – דברים שאוקראינה באמת צריכה: גז וייצוא, אך אוקראינה חושבת שהאיחוד האירופאי (שנותן חסות על הפרסים) ייתן לה משהו בעל ערך טוב יותר ממה שמציע פוטיין. לאחר מספר הצעות מפתות, אוקראינה זוכה בפרס שולי וחסר משמעות לעומת ההצעות של פוטיין – רק חבילת עוגיות. על פי הבדיחה, המפסידה העיקרית הינה אוקראינה שרוצה ואף מאמינה שתקבל מתנה שווה יותר מהצעותיו של פוטיין, הנותן הטבות מועילות לאוקראינה מאשר האיחוד. גם כאן פוטיין מתעלה על האיחוד האירופאי.

אסכם ואומר שהנושאים שעלו בחלק זה קשורים לראשי ממשלות ולמדינות. בסעיף של ראשי ממשלות הבולט מכולם הינו פוטיין, יחד עם מנהיגים אחרים ובהם מדבדב, אובמה, מרקל

ועוד. בבדיחות רבות פוטין מצטייר כמנהיג כל יכול, שאינו חושש ואינו מפחד מאף אחד – הן מבני תמותה והן מאלוהים עצמו. הוא כריזמטי, בטוח בעצמו, פיקח ולא נלחץ משום מצב. לעומתו ”זוכה” מדבדב לבדיחות מזלזלות, בשל חיבתו להמצאות אמריקאיות/מערביות ווירטואליות.

באופן כללי, המנהיגים האחרים לעומת פוטין, המופיעים עמו בבדיחות, לא מגיעים לרמות פיקחות ושליטה עצמית כמו נשיא רוסיה. הם מוצגים כמנסים לעורר את זעמו של פוטין או להיות פיקחים ממנו – דבר שלא מצליח להם. ניתן לטעון שיש כאן בדיחות פרו-פוטין ונגד מנהיגי מערב המציגים את תמיכתם של העם הרוסי והפוסט-סובייטי כלפי פוטין. הבדיחה מאפשרת לשחרר רסן וגם לצחוק על אחרים ועל ידי כך להגדיר עמדות המבוססות על ”אנחנו” מול ”הם”, עיקרו הידוע כאחד המאפיינים הבולטים של ההומור בכלל ושל הבדיחה בפרט.

חשוב לציין שישנם נושאים הנותרים בגדר ”טאבו”. למשל בדיחות עם פרשיות מין או בדיחות הנוגעות חייו הפרטיים של פוטין או של כל מנהיג אחר. במקביל לא נמצאו בדיחות הקשורות לרצח ולאונס. בבדיחות בהן מופיעה האישה היחידה – קנצלרית גרמניה – אין התייחסות סקסיסטית. לעומת זאת, אם להתעלם מבדיחות פוליטיות בפורומים אלו, ניתן לקרוא בדיחות סקסיסטיות (במיוחד כאלו המתייחסות ל”בלונדינית הטיפשה”), כמו גם בדיחות על אונס ועל רצח. מכך ניתן להסיק כי מכיוון שהאנונימיות ברוסיה היא שברירית, הגמלאים מעדיפים לא לצחוק על נושאים אלו כשמדובר בבדיחות פוליטיות, לא לציין את שמות המנהיגים ולא לרדת לפסים אישיים (חדירה לחיי האישיים והאינטימיים למשל) אלא להתמקד בעשייתם הציבורית. אין בכך כמובן כדי לטעון כי בדיחות על נושאים אלו אינן מופיעות בפורומים בשפה הרוסית, אך בכל הנוגע לבדיחות פוליטיות, נושאים אלו לא נוכחים.

הומור בראי התקופה - בין 2011 לבין 2015

דגימה של 20 בדיחות פוליטיות בפורומים של גמלאים, הובילה לשנים הנחשבות לנקודת מפנה עבור רוסיה. הבדיחות הפוליטיות בפורומים אלו אינן מתפרסמות באופן עקבי ועל בסיס יומי/שבועי אלא בעת אירועים משמעותיים המתרחשים במדינה. שינויים היסטוריים, כלכליים, חברתיים, טכנולוגיים ופוליטיים משפיעים על ההומור, שמתעדכן והופך לאקטואלי בכל זמן נתון. את השינוי בתוכן ובמאפיינים של בדיחות פוליטיות המופיעות בפורומים של גמלאים בשפה הרוסית ניתן לראות בבדיחות שפורסמו בין השנים 2011-2013 (תקופת ההתנגדות לפוטין) ובין השנים 2015-2014 (תקופת התמיכה בפוטין).

שינויים בתוכן הבדיחות מושפעים מאירועים שהתרחשו ברוסיה. בשנת 2011 נערכו ברוסיה בחירות אשר עוררו התנגדות לפוטין ואשר העלו חשדות למרמה בתהליך ההצבעה. באותה תקופה פורסמו בדיחות רבות אשר כללו תכנים ביקורתיים כלפי פוטין. למשל בבדיחה הבאה: ”נשיא רוסיה נסע במכונית. בצדי הדרך ראה זקן אחד עם כבש בודד למכירה. הנשיא החליט לעצור ולקנות ממנו את הכבש. אעזור לו. הנשיא ניגש לזקן ואמר: 'אני רוצה לקנות את הכבש'. הזקן: 'איזה מהם?!'. הנשיא: 'יש כאן רק כבש אחד!'. הזקן: 'כך גם אנחנו בוחרים בבחירות'” או בבדיחה אחרת המציינת כיצד בבחירות 2012 ניתנו שתי אפשרויות לבוחרים לבחירתו המחודשת של פוטין: ”לא, אני לא מתנגד; כן, אני לא מתנגד”.

בבדיחה נוספת מעוברת ביקורת על מצוקתם הכללית של עובדי המדינה: ”פעם הגיעה קבוצת מורים לפגישה עם פוטין. 'ולדימיר ולדימירוביץ! אין לנו כסף!'. בתשובה אמר פוטין: 'לא

נורא, כנסו””. בבדיחות אחרות גם נשמעת ביקורת כלפי הנשיא והצהרותיו, אשר בפועל אינן מתקיימות. הבדיחות מתייחסות למצב הכלכלי הרעוע של העם – שלא מקבל משכורות גבוהות ונמצא במצוקה כלכלית. לרוב מדובר כאן באנשים עובדים ולא מובטלים – ששכרם נמוך מאוד ולא מאפשר להם להתקיים בכבוד.

בבדיחה הבאה נתלה האשמה כלפי המפלגה השלטת של פוטין ושל מדבדב: ”שופט: יכך, נתבע, בכתבה שלך מתאריך 2 בנובמבר 2011, קראת למפלגת רוסיה המאוחדת – מפלגת שקרנים וגנבים”. הנתבע: ’כבוד השופט, אני לא כתבתי שמדובר ברוסיה המאוחדת. פשוט כתבתי מפלגת שקרנים וגנבים – התכוונתי למפלגת הליברל – דמוקרט’. שופט: ’מספיק נתבע! כולם יודעים שהמפלגה השלטת הינה מפלגת שקרנים וגנבים”’. המונח ”מפלגת השקרנים והגנבים” נטבע על ידי אלכסיי נבלני, איש אופוזיציה.

בבדיחה זו השופט מסכים עם דבריו של הנתבע – שככל הנראה הינו עיתונאי שנשפט על דברים אותם הוא כתב על המפלגה. הנתבע מנסה להציל את עצמו ואומר שכוונתו הייתה למפלגה אחרת אך השופט אומר שהוא שקרן כי כולם יודעים את האמת שמאחורי המפלגה השלטת בראשותו של פוטין. בבדיחה מועברת ביקורת כלפי השלטון והמפלגה מבלי לציין את שמו של פוטין ישירות אלא רק באמצעות ציון שם המפלגה שהוא עומד בראשה.

גם בבדיחה הבאה מוצג תסכול של העם הפשוט ממנהיגיו: ”במסוק טסים קודרין, מדבדב ופוטין. קודרין: ’עכשיו אזרוק לאדמה אלף רובל והאדם שימצא אותם יהפוך למאושר’; מדבדב: ’עכשיו אזרוק עשר שטרות של 100 רובל ועשרה אנשים שימצאו אותם יהפכו למאושרים’; פוטין: ’עכשיו אזרוק שתי שטרות של 500 רובל ושני אנשים יהפכו למאושרים’. טייס המסוק מלמל לעצמו: ’ואני אזרוק את שלושתם מהמסוק ו125 מיליון יהפכו למאושרים”’. הטייס שבבדיחה בעצם מציג את עמדתו של העם והרי הוא מן העם – שלושת הפוליטיקאים דנים איך הכסף שיזרקו למטה יהפוך מספר מצומצם של אנשים (שימצאו אותם) למאושרים. הטייס חושב על דרך אחרת: במקום לזרוק כסף יש ”לזרוק” את הפוליטיקאים, פעולה אותה ניתן לפרש כביטוי לרצון להפלת השלטון, ובכך להפוך את כל העם למאושר. העמדה שיוצאת מתוך הבדיחה מדגישה את החלפת השלטון כמשאלת לב של העם הרוסי.

בשנת 2014, בעת המשבר עם אוקראינה, סיפוח חצי האי קרים וסנקציות מצד המערב וארצות הברית, הבעיות הסוציו אקונומיות עברו לעדיפות משנית וכל תשומת הלב הופנתה לענייני פוליטיקה – למשבר וליחסים בין מדינות. בדיחות פטרויות בעד פוטין ונגד ראשי ממשלות במערב ובארצות הברית הביאו להבחנה בין ”הם” (המערב וארצות הברית) ל”אנחנו” (רוסיה). בבדיחות רבות פוטין מוצג כמנהיג שלא מפחד מאף אחד: ”ולדימיר פוטין, אתה לא מפחד שאירופה תרצה להתנכל ברוסיה על קרים?!. פוטין בתשובה: ’אפשרי, אך הם עדיין לא סיימו לקרוא את נפוליון”’. כאן ישנה הבחנה ברורה בין האיחוד האירופאי מחד גיסא וארצות הברית לבין רוסיה מאידך.

”הם” ו”אנחנו” – יחסים בין רוסיה ולבין ארצות הברית

בבדיחות רבות אותן סקרנו עד כה ניתן לראות כיצד הסנקציות שהטילה ארצות הברית בראשותו של אובמה (שלא פעם הרוסים רואים בו אויב אישי) לא משפיעות על רוסיה, כמו למשל בבדיחה הבאה: ”אובמה בשוק: ’אני מטיל סנקציות על האולימפיאדה – והם מנצחים; אני להם רובל מוריד – והם קונים את כל המניות ועוד חוסכים עקב כך 20 מיליארד; אני להם מהפכה צבאית

בקיב – והם מתחברים מחדש עם קרים; אני אסרתי עליה להגיע לארצות הברית – והם נדלקו ומבקשים עוד; אני מפיל להם את בנק רוסייה והם לא רק לוקחים את כספם, אלא גם פותחים חשבונות חדשים; אני יוצא כנגד פוטין – והם מפתחים רגשות פטריוטיים והפופולאריות של פוטין עולה. נו עדיף כבר לא לזוזי”. במילים אחרות, כל ניסיון של אובמה (מעניין לשים לב לשימוש במילה “אני” בתחילת כל משפט) לפעול נגד רוסיה לא יצליח, במיוחד כאשר העם הרוסי מצליח למצוא תועלת אישית בכל תחום, כך שהפופולאריות והתמיכה בפוטין רק גדלה. בבדיחות מסוג זה מוזכרת פעמים רבות האולימפיאדה האחרונה. באולימפיאדת סוציי (רוסיה) שהתקיימה בשנת 2014, רוסיה זכתה במקום הראשון עם 33 מדליות ואילו ארצות הברית רק עם 28 מדליות. גם באולימפיאדת הנכים (שהתקיימה אף היא בסוציי) הרוסים הובילו עם 80 מדליות כאשר האוקראינים, החזיקו מקום השני, רק עם 25 מדליות בלבד. בבדיחות מסוג זה ניתן לזהות את העליונות הרוסית אל מול האמריקאים, כמו גם אל שאר המדינות, בתוכן אוקראינה.

הבדיחה הבאה מציגה התייחסות לאולימפיאדה ולנושא האי קרים: “שני אמריקאים משוחחים. האחד שואל את השני: ‘מה היית עושה לרוסיה על קרים?’; השני: ‘הייתי קוטע להם את הרגלים’; הראשון: ‘ישמור אלוהים, את תוצאות אולימפיאדת נכים, ראית?’”. בדיחה זו מציגה את הרוסים לא רק כאומה החזקה בפוליטיקה אלא גם בספורט; לא משנה מי הספורטאים, הם תמיד יביאו את המדליות.

גם בבדיחות אלו מצטיירת עליונותם של רוסיה, של פוטין ושל עם הרוסי על ארצות הברית בכלל ועל אובמה בפרט. בדיחות רבות מצביעות על רוסיה בתור בעלת כוח, כאומה המתעלה על ארצות הברית בכלל ועל אובמה בפרט: “ברק אובמה התעורר בלילה בבהלה ובצעקה. ‘מה קרה, ברקושיקה?’ שאלה אותו רעייתו בחוסר שביעות רצון. אובמה בתשובה: ‘חלמתי חלום בלהות... תתארי לעצמך שיש כינוס במוסקבה... ופתאום פוטין אומר: ‘ועכשיו אתן מילה למושל אלסקה, אובמה’... ואני לא מוכן!’”. בבדיחה זו לא רק אלסקה הפכה להיות שייכת לרוסיה אלא גם ברק אובמה שייך לרוסיה, בה הוא משמש בסך הכל מושל בממשלתו של פוטין. החלק המצחיק בבדיחה מבליט כיצד “הפחדים” של אובמה לא נובעים מהשתלטות רוסיה על אלסקה ולא מהתפקיד החדש של אובמה אלא מהעובדה לפיה אובמה איננו מוכן. הבדיחה נובעת מכך שמושלי האזורים ברחבי רוסיה מתכנסים אצל פוטין ומציגים לפניו את המתרחש ואת הנעשה באזוריהם – פוטין מהלל אותם על מעשיהם או להפך מביע את חוסר שביעות רצונו – כשכל זה נעשה מול המצלמות (בהתאם לקווי הצנזורה).

על פי הבדיחה הנוספת, הרצון של רוסיה להפוך לאימפריה מתגשם רק אחרי מותו של אובמה: “אובמה מת. אחרי שנה הוא ביקש מאלוהים לרדת לאדמה כדי לראות מה קורה בלעדיו. אלוהים שחרר אותו. אובמה הגיע לנו יורק ונכנס לבר. הוא הזמין מהברמן בירה ושאל: ‘איך בעולם, איזה בעיות יש לנו?’ עונה הברמן: ‘איזה בעיות? אנחנו אימפריה’; אובמה המשיך: ‘איך שלנו? ואיך בעיראק ובאפגניסטן?’; ברמן: ‘הכל כבר שלנו!’; אובמה: ‘ואירופה, אפריקה?’; ברמן הוציא גלובוס וזמן ממושך סובב אותו ‘אמרתי לך – אנחנו אימפריה – כל העולם שייך לנו!’; אובמה המרוצה, סיים לשתות את הבירה שלו ואז אמר ‘נו טוב, תודה חבר. כמה לשלם?’; ברמן: ‘רובל 201 קופ’”. כמו ברוב הבדיחות (אם לא בכולן), הקטע המצחיק בבדיחה זו בסוף, כשהברמן מציין בפני אובמה את המחיר ברובל הרוסי ולא בדולר האמריקאי. תשובתו בעצם מבשרת לאובמה כי רוסיה היא האימפריה השולטת בעולם, גם בארצות הברית.

ישנן בדיחות גזעניות המנסות להעליב את אובמה על בסיס צבע עורו, כמו בבדיחה הבאה: “אל ארצות הברית הגיעה הפרסטרואיקה. אבל להם יהיה יותר רע – אצלנו הכתם היה רק על הראש, ואצלם הוא בכל הגוף...”. הבדיחה אמנם אינה מציינת את שמו של אובמה או של גרבצ'וב (שיש לו כתם לידה על הראש); אך עדיין – בדיחה זו מצטרפת לבדיחה על סופה של ארצות הברית (כאשר המדינה תיהרס) ובעולם תישאר רק מעצמה אחת – רוסיה, שאותה אף אחד לא הצליח להרוס לאורך ההיסטוריה: “במאה ה-19, הסטודנטים הרוסים למדו צרפתית. בא נפוליון – הגענו עד לפריז. במאה ה-20 הסטודנטים הרוסים למדו גרמנית – בא היטלר – הגענו עד לברלין. ועכשיו כולם לומדים אנגלית. או חבל שאמריקאים מזיקים לנו, או חבל...”. בבדיחה נשמע איום מצד הרוסים לאמריקאים – אף שהם “מציקים” להם – הם יכולים להגיע גם עד ארצות הברית. כלומר אם הרוסים ירצו הם יכולים לגבור על ארצות הברית ואף לכבוש אותה. בבדיחות מוצג כוחה של רוסיה לעומת ארצות הברית, שאותה הם מנסים להקניט כמו את מנהיגה, אובמה.

סיכום

במסגרת המחקר הנוכחי נדנו בדיחות פוליטיות שפורסמו בפורומים של גמלאים בשפה הרוסית. מדיון זה, עלו שתי קטגוריות מרכזיות: מנהיגים ומדינות. המנהיג הבולט בבדיחות הינו פוטיין שמתעלה על מנהיגים אחרים ובהם מדבדב, אובמה, מרקל ועוד. אזכור המדינות (רוסיה, אוקראינה, ארצות הברית) מופיע בהקשר של פשוטי העם המנהלים דיון פוליטי, ובקשר של מנהיגי העולם למדינות אלו.

ההומור משתנה עם התקופות ובהתאם לנסיבות. אם בשנת 2011 פוטיין קיבל ביקורת ציבורית בפועל (הפגנות ענק ברחבי רוסיה), בדיחות שפורסמו בשנת 2014 הינן פטריוטיות יותר העם הרוסי עומד באופן מלוכד מאחורי המנהיג שלו, זה אשר “נלחם” כנגד המערב הנתפס (במקרים רבים בזכות השפעת התקשורת הרוסית התומכת בפוטיין) כאויב. אפקט העליונות הינו כפול. הוא נובע מחד מהנשיא פוטיין כפי שהוא מוצג בבדיחות: כאדם חכם וערמומי בהשוואה לדמויות אחרות בבדיחות. מאידך נובעת העליונות, ממפרסמי הבדיחות המרגישים עליונות על מנהיגי אירופה וארצות הברית, תוך שהם “משתמשים” ומזדהים עם פוטיין, המשמש כשליחם. הממצא עולה בקנה אחד עם תיאוריות העליונות שבמסגרתה מספר הבדיחה – דהיינו מי שפרסם את הבדיחה בפורום, במקרה זה גמלאים דוברי רוסית – מרגישים עליונות על הדמויות המופיעות בבדיחות רבות, המוצגות לרוב באור לעגני. כמו כן עולה מתוך הבדיחות תיאורית אי ההלימה, שאף היא מדגישה את עליונותם של הרוסים ושל רוסיה על פני האחרים בצורה מבדרת, כאשר בדיחות על המנהיגים הרוסים נעשים בהומור לא עוקצני, מאיים או מתריס.

בדיחות מקוונות בכלל ובדיחות פוליטיות מקוונות בפרט מופיעות במהירות ורובן נעלמות במהרה. לקראת הבחירות מתפרסמות ברשת, בדיחות פוליטיות רבות – שנשכחות לאחר מכן מפאת היעדר אקטואליות (Gillota, 2013; Naghdipour, 2014; Shifman, 2007; Shifman & Blondheim, 2010; Shifman, Levy & Thelwall, 2014; Telles, 2014; Weaver, 2011). הממצאים מלמדים כי רוב הבדיחות, קשורות באופן הדוק למצב הפוליטי ברוסיה. בין השנים 2011-2013 מתפרסמות בתדירות גבוהה בדיחות ביקורת כלפי פוטיין וכלפי המצב הכלכלי – חברתי במדינה, תוך הבלטת הצורך להחליף את הממשלה. במקרה זה, האנונימיות מאפשרת הוצאת קיטור – במקום לצאת לרחובות ולהפגין (כאשר כל התנגדות בפועל – הפגנות וכינוסים – דוכאה

על ידי השלטון) ניתן לכתוב בדיחה ולצחוק (פעולה המסייעת להפגת מתח). לעומת זאת, בין השנים 2014-2015, עקב אירועים פוליטיים הקשורים למשבר באוקראינה, סיפוח חצי האי קרים וסנקציות כלפי רוסיה, הבדיחות חושפות תמיכה בפוטרין ובמדיניותו ונגד מנהיגים שונים של מדינות המערב, תוך דגש על אובמה ועל ארצות הברית. כאן עולה הסוגיה ”אנחנו” מול ”הם”; למרות שהאנונימיות ברוסיה אינה מתקיימת באופן חופשי (Duffy, 2015), בדיחות אלו מתפרסמות מכיוון שהן משרתות את עמדות השלטון. אדגיש כי ברוב הבדיחות מופיעות דמויות גבריות (שיחת בין גברים; מנהיגי מדינות), ובולטים נושאים אקטואליים כגון האולימפיאדה או/ו בעיית האלכוהוליזם.

גמלאים דוברי רוסית שמעלים וצוחקים על בדיחות פוליטיות. בהתאם משתמשים גמלאים ברשת האינטרנט לשם פנאי וירטואלי/מקוון ולחיפוש חברה בעלת מכנה משותף (המתעניינים בהומור ובפוליטיקה). השתתפותם בפורומים אלו מעידה על כך שהם מעודכנים בחדשות ועל העובדה כי הם בעלי כישורים מספיקים כדי לכתוב, להבין ולצחוק על הבדיחות. פעילות מסוג זה מאפשרת להם להיות מעורבים פוליטית (Civic engagement) (Mossberger, Tolbert &) (McNeal, 2008; Norris, 2001). כאן מדובר בהתערבות פאסיבית (אך דרך הבדיחות השלטון יודע מה חושב העם), כאשר עמדותיהם עוברות בצורה הומוריסטית ולא ”מאיימת” כמו פוסט בעל דעה אנטי ממשלתית למשל.

הומור מסייע לבריאותו של האדם בכלל ושל הגמלאי בפרט ובכך תורם לרווחתו הנפשית, משחרר מהלחץ ומעלה חיוך (Herth, 1993; Lurie & Monahan, 2015). לכאן מצטרפות תיאוריות הומוריסטיות: ”העליונות” (התעלות על גיבורי הבדיחה) [על פוטרין בתקופת הבחירות אך במיוחד על אובמה/ארצות הברית] כמו פוטרין מתעלה על מנהיגי המערב ו”אנחנו” מול ”הם”, ו”שחרור והקלה” דהיינו ”פירוק הנפש” (להשתחרר ממתחים ומלחצים), ואי ההלימה המחברות בין שני התסריטים, כמו במקרה של מדבדב וטוויטר. שימוש זה בבדיחות יוצר את אפקט ההפתעה אצל הנמען המתבטא בצחוק.

בעת התייחסות לקהל של פורומים שבהם התפרסמו בדיחות שעמדו במרכז המחקר הנוכחי, עולה שהגמלאים מפתחים יכולות חדשות, כמו שימוש ברשת האינטרנט (Khorostianov, Elias & Nimrod, 2011) (כאשר במקרים רבים שימוש מסוג זה כרוך בהתמודדות עם טכנו-פוביה) במטרה ליצור מעגל חברים חדש. השימוש ברשת האינטרנט מתאים לאוכלוסייה בעלת קשיים של ניידות ומסייע לחברה לפרק רגשות שליליים בסיוע הומור (Herth, 1993). עוד מצליחים חברי הקהילה להביע את דעותיהם בנושאים אקטואליים וכדומה (כבר לא ביכולתם הפיזית לרוב לצאת להפגנות או למצעדים). על ידי כך הם מרגישים מעורבים בתור אזרחים המגיבים לאירועים פוליטיים והמפתחים רגשות פטריטיים. למרות שמדובר בהתערבות פאסיבית. פעולה זו מסייעת להם להיות בקהילה ולפרוק את נפשם ואת דעותיהם בעזרת הבדיחות וגם לפתח תחושת המשכיות (Generativity) לטובת הדורות הבאים (Erikson, 1963; McAdams & Logan, 2004). במקרה של כתיבה או עיון בבדיחות, הם גם מעבירים מורשת לדורות ההמשך [בדומה למאפייני הפולקלור – העובר מדור לדור (אלכסנדר ונוי, 1993; אלכסנדר, 1999)] כשמכך ניתן ללמוד על עמדתם ועל תקופתם – מאחר שההיסטוריה חוזרת.

המאמר הנוכחי מהווה סנונית למחקרים עתידיים בנושא בדיחות פוליטיות המתפרסמות בפורומים של גמלאים בשפה הרוסית. על בסיס ממצאי המחקר ניתן לקטלג את התמות המרכזיות שעלו בבדיחות פוליטיות, להצביע ולנתח את שינוי תוכן הבדיחות לאור האירועים ההיסטוריים

ולנסח את תבניות השימוש האופייניות לבדיחות פוליטיות. אך מעל לכל, ניתן להסיק מסקנות על הגמלאים שמפרסמים בפורומים – שלהם ניסיון חיים ודעות מוצקות על המצב בזירה המקומית ובזירה הבינלאומית. ההומור מאפשר להם, בו זמנית, לשחרר קיטור ולהעביר ביקורת לא מאיימת ולא ישירה אך גם לעלות מצב רוח ולצחוק על דברים רציניים.

פוליטיקה היא נושא רציני, אך בדיחות פוליטיות מעלות חיוך וגורמות לשקוע בהרהורים ובמחשבות על העבר, על ההווה ועל העתיד הקרוב-רחוק. המחקר הנוכחי סולל דרך למחקרים עתידיים בחקר הומור מקוון בפורומים לגמלאים ברוסיה. בעיקר חשוב לימוד בדיחות עקב האירועים המתמשכים המלווים את הקשרים הפוליטיים בין רוסיה למערב ולארצות הברית בכלל ובין רוסיה לישראל בפרט. עוד תורם העיון בבדיחות להבין שינויים תרבותיים, פוליטיים וחברתיים המתרחשים ברוסיה עצמה. הבדיחות הינן דינמיות ומתחדשות גם בשל ההשוואה הנערכת בין מנהיגי העבר להווה (כמו בין סטלין לפוטין), והופכות לכלי ביטוי לא מאיים אך מורגש וחשוב מאי פעם, במיוחד בעידן שבו נחקקים חוקי אינטרנט (למשל חוק יארוביה) נוקשים ורגולטורים מצד השלטון.

מקורות

- אלכסנדר, ת., ונוי, ד. (1993). קווים לאפיון הסיפור העממי. מתוך: ת. אלכסנדר (עורכת). *‘עז עצם היום הזה...’ על אמנות ההיגוד של המספר העממי (עמ' 39-60)*. גבעתיים: אופיר הוצאה לאור.
- אלכסנדר, ת. (1999). *מעשה אהוב וחצי: הסיפור העממי של יהודי ספרד*. ירושלים: מאגנס.
- אפלטון. (1975). *כתבי אפלטון*. ירושלים: ג. שוקן.
- אריסטו. (1977). *פואטיקה*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- ברגסון, א. (1981). *הצחוק*. ירושלים: ר. מס.
- גורביץ, ב. ג. (2012). *ממשל, הון ושלטון ברוסיה*. ירושלים: כרמל.
- דהן, ד., ונמרוד, ג. (2014). *דפוסי פנאי בקרב אזרחים וותיקים בישראל*. ירושלים: מרכז הידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל.
- הופמן, ד. (2005). *האוליגרכים: המיליארדרים החדשים של רוסיה*. תל אביב: מעריב.
- הירש, ג. (2013). על הומור ועל גבולות התרגומיות. *הומור מקוון – כתב עת מדעי לחקר ההומור*, 2, 42-23.
- מרכוס, י. (2001). *אפקטים קומיים וסאטיריים בלשון הספרות: עיונים בסיפורת העברית החדשה*. באר שבע: הוצאת של אוניברסיטה בן גוריון בנגב.
- ניסנהולץ, י. (2000). הומור בזיקנה: כלי יישומי או סתם בדיחה? *גרונטולוגיה*, כז (1), 110-99.
- נמרוד, ג. (2003). מיפוי וסריקה של המחקרים בתחום הפנאי לאחר הפרישה. *גרונטולוגיה*, ל (1-2), 29-46.
- סובר, א. (2011). שפת ההומור המילולי. *הומור מקוון – כתב עת מדעי לחקר ההומור*, 1, 25-15.
- עבדולאייב, נ. (2018). גלישה היגודית (Narration Surfing): על טקסים פולקלוריסטים המתפרסמים ברשת וניתוחם. *מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי*, לא, 135-159.
- עמיחי – המבורג, י. (2013). *הטוב, הרע והמכוער באינטרנט: הפסיכולוגיה של החיים ברשת*. תל אביב: מטר.
- פרויד, ז. (2007). *הבדיחה ויחסה הלא – מודע*. תל אביב: רסלינג.

- רגב, ע. (1998). השפעת איכות הקשרים ברשתות חברתיות של קשישים על שביעות רצונם מהחיים. *גרונטולוגיה, כה (3-4), 69-86*.
- רייכמן, ר. (2008). הגירה לישראל: מיפוי מגמות ומחקרים אמפיריים: 1990-2006. *סוציולוגיה ישראלית, י (2), 380-339*.
- Aasland, A., Cook, L.J., & Prisyazhnyuk, D. (2017). Russian pension reform: Why so little engagement from below? *Laboratorium, 9 (3), 44-69*.
- Alexander, J. (2013). The case of the green vampire: Eco-celebrity, twitter and youth engagement. *Celebrity Studies, 4 (3), 353-368*.
- Arkipova, A. (2012). Jokes about Putin and electronic ten years on or is there a folklore of the "Snow Revolution"? *Forum for Anthropology and Culture, 8, 303-336*.
- Betts – Adams, K., Libbrandt, S., & Moon, H. (2011). A critical review of the literature on social and leisure activity and wellbeing in later life. *Ageing and Society, 31 (4), 683-712*.
- Briker, B. (2007). Anti-Stalinist humor of the 1930's: Life-death jokes. *Przeglad Rusycystyczny, 4 (120), 33-42*.
- Bucher, S. (2016). Ageing of the population in the Russian Federation: The current trends and indicators. *Herald of Russian Academy of Sciences, 86 (2), 97-104*.
- Crew – Solomon, J. (1996). Humor and aging well: A laughing matter or a matter of laughing?. *The American Behavioral Scientist, 39 (3), 249-271*.
- Denzin, N., Lincoln, Y. (2000). *Handbook of qualities research*. Thousand Oaks: Sage.
- Devillart, S., Waniewski, B. (2012). The Future of advocacy in a networked age. In: M. Joyce (Ed.), *Digital activism decoded* (pp. 197-208). New York & Amsterdam: Idebate Press.
- Dorson, R. (1959). *American folklore*. Chicago: University of Chicago.
- Driessen, H. (2004). Jokes and joking. In: N.J.B. Smeler & P.B. Baltes (Ed.). *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* (pp. 7992-7995). Amsterdam & New York: Elsevier Science.
- Duffy, N. (2015). *Internet freedom in Vladimir Putin's Russia: The noose tightens. AEI Research*.
- Erikson, E. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Gillota, D. (2013). *Ethnic humor in multiethnic America*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Grigorjeva, J. (2008). Visual post-folklore in post-Soviet space-time. In: E. Naripea., V. Sarapik., & J. Tomberg (Eds.). *Place and location Studies in Environmental Aesthetics* (pp.331-353). Tallinn: The Research Group of Cultural and Literary Theory, Estonian Literary Museum; Institute of Art History, Estonian Academy of Arts Estonian Semiotics Association.
- Herth, K. A. (1993). Humor and the older adult. *Applied Nursing Research, 6 (4), 146-153*.

- Keipi, T. (2017). Relatedness online: an analysis of youth narratives concerning the effects of internet anonymity. *Young, 24*(2), 91-107.
- Khvorostianov, N., Elias, N., & Nimrod, G. (2011). 'Without it I am noting': The Internet in the lives of older immigrants. *New Media & Society, 14* (4), 583-599.
- Kozintsev, A. (2009). Stalin jokes and humor theory. *Russian Journal of Communication, 2*, (3-4), 199-214.
- Laineste, L. (2003). Researching humor on the internet. *Folklore, 25*, 93-97.
- Levine, B. G., Nebelkopf, E., & Wright, M. (1996). Alcoholism in Russia: Historical and clinical perspectives. *The American Journal of Addictions, 5*, 99-109.
- Lurie, A., Monahan, K. (2015). Humor, aging and life review: Survival through the use of humor. *Social World in Mental Health, 13*, 82-91.
- Martin, R. (2007). *The Psychology of humor: An integrative approach*. Burlington: Elsevier Academic Press.
- McAdams, D. P., Logan, R.L. (2004). What is generativity?. In: E. de St. Aubin, D. P. McAdams, K. Tae-Chang (Eds.). *The generative society: Caring for future generations* (pp. 15-31). Washington: American Psychological Association.
- Miller, F. (1980). The Image of Stalin in Soviet Russian Folklore. *Russian Review, 39* (1), 50-76.
- Monahan, K. (2015). The use of humor with older adults in place. *Social Work in Mental Health, 13*, 61-69.
- Monro, D. (1988). Theories of Humor. In: L. Behrens & L. Rosen (Eds.), *Writing and Reading: Across the Curriculum 3* (pp. 349-355). Glenview: Foresman & Company.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J., McNeal, R. S. (2008). *Digital citizenship: The Internet, society and participation*. Cambridge: The MIT Press.
- Nahmwow, L. (1986). Humor as a data base for the study of aging. In L. Nahemow, K. McCluskey-Fawcett, & P. McGhee (Eds.). *Humor and aging* (pp. 3-26). Orlando: Academic Press.
- Naghdipour, B. (2014). Jokes in Iran. *Folklore, 59* (1), 105-120.
- Naske, C. M., Slotnick, H. E. (1994). *Alaska: A history of the 49th state*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Nimrod, G. (2009). Seniors' online communities: A quantitative content analysis. *The Gerontologist, 50* (3), 382-392.
- Nimrod, G. (2010). The fun culture in seniors' online communication. *The Gerontologist, 51* (2), 226-237.
- Nimrod, G. (2014). The benefits of and constraints to participation in seniors' online communities. *Leisure Studies, 33* (3), 247-266.
- Nissenbaum, H. (1999). The meaning of anonymity in information age. *The Information Society, 15*, 141-144.

- Norris, P. (2001). *Digital divide: Civic engagement, information poverty and the internet world wide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oinas, F. (1975). The political uses and themes of folklore in Soviet Union. *Journal of the Folklore Institute*, 12 (2/3), 157-175.
- Oring, E. (1992). *Jokes and Their Relations*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Preece, J. (2000). *Online communities*. Chichester: Wiley.
- Raskin, V. (1985). *Semantic theory of verbal humor*. Dordrecht: D. Reidel Pub. Co.
- Robillard, J., Johnson, T., Hennessey, C., Beattie, L., & Illes, J. (2013). Aging 2.0: Health information about dementia on twitter. *PLoS*, 8 (7), 1-5.
- Schwabach, A. (2006). *Internet and the law: Technology, society and compromises*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Sheygal – Placzek, E. (2009). The world of politics in the Russian political anecdote. *Russian Journal of Communication*, 2, (3-4), 234-249.
- Shifman, L. (2007). Humor in the age of digital reproduction: Continuity and change in Internet-based comic texts. *International Journal of Communication*, 1, 187-209.
- Shifman, L., & Blondheim, M. (2010). The medium is the joke: online humor about and by networked computers. *New Media and Society*, 12 (8), 1348-1367.
- Shifman, L., Levy, H., & Thelwall, M. (2014). Internet joke: The secret agents of globalization? *Journal of Computer – Mediated Communication*, 19 (4), 727-743.
- Solnick, S. (1991). Revolution, reform and the soviet telephone system 1917-1927, *Soviet Studies*, 43 (1), 157-175.
- Stefanova, A. (2012). Humor theories and the archetype of the trickster in folklore: An analytical psychology point of view. *Folklore*, 50, 63-86.
- Telles, E. (2014). *Race in another America*. New Jersey: Prinstone University Press.
- Tsygankov, A. (2015). Vladimir Putin's last stand: The sources of Russia's Ukraine Policy. *Post-Soviet Affairs*, 1-25.
- Usher, B. (2015). Twitter and the celebrity interview. *Celebrity Studies*, 6 (3), 306-321.
- Weaver, S. (2011). *The rhetoric of racist humour US, UK and global race joking*. Surrey: Ashget Publishing Limited.
- Архипова, А., Неклюдов, С. (2010). Фольклор и власть в закрытом обществе. *Новое Литературное Обозрение*, 101, 84–103.
- Алексеевский, М. (2010). Анекдоты от Зюганова: Фольклор в современной политической борьбе. *Антропологический Форум*, 12, 1-36.

- Мельниченко, М. (2014). *Советский анекдот (Указатель сюжетов)*. М.: Нов.лит. обозрение.
- Радченко, Д, (2009). Сетевой фольклор как способ осмысления актуальной Реальности, В: *Folk-art-net: Новые Горизонты Творчества* (Сс. 63–75). Москва: Государственный Республиканский Центр Русского Фольклора.